

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ: MUHAMMED TEYMÜR'UN FÎ'L-KİTÂR'I

Musa Yıldız*

Özet: Bu çalışmada Mısırlı edebiyatçı Muhammed Teymür'un hayatı, eserleri ile *fî'l-Kitâr* adlı öyküsü, kahramanlar, olaylar, modern anlatım teknikleri, tasvirler ve dil açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Teymür, fî'l-Kitâr, kısa öykü, Mısır edebiyatı.

The First Modern Short Story in the Arabic Literature: fî al-Kitâr by Muhammad Taymûr

Summary: The present study has dealt with Muhammad Taymür's life, his works, and especially his short story *fî al-Kitâr* in terms of characters, events, modern narrative techniques, descriptions and language.

Key Words: Muhammad Taymür, fî al-Kitâr, short story, Egyptian literature.

*Yard. Doç. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı.

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ

Arap edebiyatında ilk modern kısa öykü Muhammed Teymûr'un *fi'l-Kitâr* ("Trende", 1917)'dir. Muhammed Teymûr 13 Temmuz 1892 tarihinde devrin Türk asıllı aristokrat ailelerinden Teymûr ailesinin bir üyesi olarak Kahire'de dünyaya geldi¹. İlk ve orta öğrenimini orada tamamladı. Tıp eğitimi almaya üzere ailesi tarafından Berlin'e gönderildi. Üç ay gibi kısa bir süre sonunda tıp eğitiminden vazgeçerek hukuk tahsili yapmak üzere Paris'e gitti. Orada kaldığı üç yıllık süre içerisinde üniversite eğitiminden daha çok edebiyat ve tiyatro ile ilgilendi².

1914 yılında I. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine tatilde bulunduğu ülkesinden Fransa'ya dönmedi ve böylece eğitimini yarıda bıraktı. Daha sonra Kahire'de Ziraat Yüksek Okuluna başladı; ancak burayı da bitiremedi³. Kahire'de Muhammed 'Abdurrahîm'in kurduğu *Cem'iyetu Ensâri't-Temsil* ("Tiyatro Sevenler Derneği")'nin üyesi oldu. Muhammed 'Abdurrahîm'in ölümü üzerine derneğin başkanlığına getirildi. Bu derneğin öncülüğünde oynatılan tiyatrolar krallık sistemine eleştiriler yönelttiği için dernek Huseyn Kâmil Paşanın tepkisini çekti. Muhammed Teymûr bu ortamdan uzaklaştırılmak amacıyla kraliyet sarayının protokol müdürlüğüne atandı⁴.

el-Medrasetu'l-Hadîse ("Modern Ekol")'nin öncülerinden olan⁵ Muhammed Teymûr öykülerindeki malzemesini çiftçilerden ve gördükleri baskılardan, memurlardan ve yolsuzluklarından, kadınlardan ve yaşadıkları sorunlardan aldı. Açık, seçik, anlaşılır ve edebî sanatlardan uzak bir dille öykülerini yazdı. Gerçekçiliğinde ve öykü tarzında genel olarak Fransız edebiyatından, özel olarak Guy de Maupassant (1850-1894)'dan etkilendi⁶.

Öncü bir tiyatro yazarı olarak dört tiyatro eseri kaleme aldı. Bunlar: *el-'Usfûru fi'l-Kafes* ("Kafesteki Serçe", 1918), *'Abdussettâr Efendi* (1918), *el-'İşratu't-Tayyibe* ("Güzel Dostluk", 1920), *el-Hâviye* ("Cehennem", 1921)'dir. 24 Şubat 1921 tarihinde ölümünden sonra öyküleri *mâ Terâhu'l-'Uyûn* ("Gözün Gördükleri", 1922)⁷ adıyla bir koleksiyonda toplanarak yayımlandı⁸. Genç yaşta hayata veda eden Muhammed Teymûr'un kardeşi Mahmûd Teymûr (1894-1973)⁹ ağabeyinin kaldığı yerden kısa öykü yazmaya devam etti.

Lû'is Şeyhû, Muhammed Teymûr hakkında şunları söyler¹⁰:

"Çocukluk yıllarından bu yana Arap edebiyatına ilgi duydu ve bu alanda ustalaştı. Öyle ki on iki yaşında şiir ve gazetelerde yazılar yazmaya başladı. Sonra siyasetle uğraşmaktan bıktı ve partiler arasındaki çekişmelerden nefret etti. Tiyatro alanında ülkesinin geri kaldığını görmesi üzerine Avrupa ülkelerine yöneldi. Paris'te hukuk eğitimi gördü. Orada büyük tiyatroları dikkatle izledi. Sonunda bu sanatta kendini yetiştirdi ve ülkesinde tiyatronun gelişmesi için tüm mesaisini harcadı. Böylece tiyatro alanında beceri sahibi seçkin bir ekip oluşturdu..."

Lû'is Şeyhû'nun bu cümlelerinde ön plâna çıkarılan tiyatroculuk yönü Seyyid Hâmid en-Nessâc'ın da dediği gibi¹¹ Muhammed Teymûr'un öyküçülük yönünü oldukça etkilemiştir. *Fî'l-Kitâr*'da yoğun diyaloglar öyküye bir tiyatro havası vermektedir. Zira bir trenin kompartımanında geçen olaylar bir tiyatro sahnesinde geçen olaylarla benzerlik göstermektedir.

Yahyâ Hakkî de Muhammed Teymûr hakkında şu değerlendirmeleri yapar¹²:

“Batının anladığı anlamda öykünün ana malzemelerinin geleneklere bağlı bir Doğu toplumunda bulunmadığını söylerler. Muhammed Teymûr'un yaptığı iş, şehirlerde ve köylerde Mısır toplumunun yalnız başına Mısırlı yazara şekil ve konu bakımından Batılı anlamda bir öykünün malzemelerini verebileceğini ispatlamaktadır...”

Mu'âviye Muhammed Nûr adlı bir araştırmacı Muhammed Teymûr'un öyküleri için şu değerlendirmeyi yaparak onları makale kategorisine koyar:¹³

“Bu öyküler, eğer öykü demek doğruysa, birinci tekil şahıs zamiriyle yazarın anlattığı izlenim ve tecrübeleridir. Bunların makale diye adlandırılmaları, öykü diye adlandırılmalarından daha doğrudur. Çünkü yazar anlattıklarında öykü fikrini ön plâna çıkarmamış ve kendisinden çok az söz etmiştir. Böylece bunların tam anlamıyla öykü olduklarından asla söz edemeyiz. Onlar ancak toplumsal içerikli makaleler, izlenimler ve gözlemlerdir.”

Seyyid Hâmid en-Nessâc da bu görtüşe karşı çıkarak, Muhammed Teymûr'un öykülerinin öykü sanatının gerektirdiği objektifliğe daha yakın olduğunu, yazdığı öykülerinde gerçekle daha çok özdeşleştiğini, şayet el-Menfalûtî'nin öykülerini reformist makaleler diye tanımlamış olsaydı bunun yerinde bir kanaat kabul edileceğini, bu düşüncenin Muhammed Teymûr'un öyküleri için doğru bir yargı olamayacağını ifade etmektedir¹⁴.

Mısır gerçekçiliğinin (el-Vâki'iyetu'l-Misriyye) ilk temsilcisi olan¹⁵ Muhammed Teymûr'un ve öykülerinin modern Mısır edebiyatında şüphesiz büyük bir önemi vardır. Çünkü o daha böyle bir konunun gündeme getirilmediği bir zamanda “İmajlarını çölden ve Batıdan almayan, anlatımında gerçekçi yerel bir Mısır edebiyatı oluşturma”nın gerekliliğini vurgulamıştır¹⁶. Ona göre edebî bağımsızlık, siyasî bağımsızlıktan ayrı düşünülemez. Dolayısıyla da millî bir edebiyatın oluşturulması, ulusal bir görevdir ve ulusal benliğin şekillenmesine, istek ve amaçlarının şekillenmesine yardımcı olacaktır¹⁷.

Arap edebiyatı tarihinde kısa öykünün alt yapısının olup olmadığına bir göz atacak olursak; Kur'ân'da geçen kıssalar, *'Antera, ez-Zâhir Baybars, Seyf b. Zî Yezan, Hayy b. Yakzân, Bin Bir Gece Masalları* ve *makâmât* gibi anlatı ürünleri ve türleri görülmektedir. Tahkiye (anlatı=narratif) edebiyatının Batıdan önce Doğuda görülmüş olduğu ve Batının çeviriler yoluyla Doğudaki bu edebî türlerle tanıştığı, dolayısıyla Batıdaki modern öykü ve roman

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ

gibi türlerin temelde Doğudan gelen bu kaynaklara dayandığı şeklinde Araplarca dile getirilen görüş, klâsik Arap edebiyatının hikâye türünden yoksun olduğu biçiminde oryantalistler tarafından ileri sürülen görüşlere karşılık olarak ortaya atılmış bir görüştür. Arap edebiyatının tahkiye türleriyle tanışması Batı edebiyatlarından daha önceye gidiyorsa da¹⁸, Arap edebiyatında kısa öykünün edebî bir değer kazanması Batıdan¹⁹ bir süre sonra yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde görülebilmektedir. Bu da Muhammed Teymûr'un *fi'l-Kitâr* adlı öyküsü olmuştur. Ancak bu öyküden önce de bu türde eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin kaleme alınması, özellikle 1798 yılında Napolyon'un Mısır seferinden sonra Arap dünyasının Batıyla iletişim kurmasıyla başlamıştır.

Mehmet Ali Paşa (1805-1848)'nın Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî (1801-1873) başkanlığında özellikle Fransa'ya gönderdiği burslu öğrenciler ülkelinde döndüklerinde Fransızca eserleri Arapçaya çevirmişlerdir. Bu burslu öğrencilerden sonra gelen kuşak da bu çeviri faaliyetine hız kazandırmıştır. Örnek olarak, Hâfîz İbrâhîm (1871-1932) Victor Hugo'nun *Sefiller*'ini, Necîb Haddâd (1867-1899) Alexander Dumas'ın *Üç Silahşör*'ünü, Farah Antûn (1874-1922) Bernardin St. Pierre'in Paul ve Wirginie'sini Arapça'ya çevirmiştir²⁰.

Çeviri yoluyla Batıyla başlayan temas, çeviriden taklide, taklitten orijinale geçişe yol açmış ve bütün edebî türlerde olduğu gibi öykü alanında da bazı eserlerin yazılması sonucunu getirmiştir²¹.

Türün ilk olarak çeviri yoluyla tanındığı ve özellikle XX. yüzyılın başlarında yoğun çeviri çalışmalarının yapıldığı Mısır'da ilk akla gelen eser Mustafâ Lutfi el-Menfalûfi (1876-1924)'nin *el-'Aberât* ("Gözyaşları", 1915)'idir. *el-'Aberât*'ta kendisinin yazdığı dört özgün hikâye ve Fransız edebiyatından yaptığı uyarlamalar yer almaktadır. el-Menfalûfi Fransızca bilmemesine rağmen, bazı arkadaşlarının kendisine çevirdiği öykü ve romanları, anlam çevirisiyle âdetâ yeniden yazılmışçasına Arapçaya aktarmıştır²².

İşte böyle bir kültürel ve edebî arkaplanı olan Arap modern kısa öykücülüğü Muhammed Teymûr'un imzasını attığı *fi'l-Kitâr* adlı öyküyle başlamıştır²³. Bazılarına göre de Arap edebiyatında ilk modern öykü, Sâlih Hamdî Hammâd (1863-1913); bazılarına göre Mahmûd 'İzzî; bazılarına göre Mîhâ'il Nu'ayme (1889-1988); bazılarına göre de Muhammed Lutfi Cum'a (1886-1952)'nin kaleminden çıkmıştır²⁴.

Fi'l-Kitâr adlı öyküyü şu şekilde özetlemek mümkündür:

"Her şeyin çok güzel olduğu bir sabah yazar evinin penceresinden insanları seyreder; ancak bir türlü mutlu olamaz. Bu can sıkıntısının sebebini araştırır; ama tespit edemez. Bir süre şiir okumayı dener, onda da başarılı olamaz. Sonunda bastonunu alarak tren istasyonunun yolunu tutar. Kendisini rahatlatmak için kasabaya giden trene biner. Tren hareket etmeden önce bulunduğu kompartımanına elinde tespiliyle bir hoca, öğrenci olduğu anlaşılan

bir genç, şık giyimli bir beyefendi, altmış yaşlarında ten renginden Çerkez olduğu düşünölen bir adam girer. Bir sonraki istasyonda bir muhtar onlara katılır.

Yolculuk sırasında kahraman-anlatıcı yazarın okuduğu gazetede ki Millî Eğitim Bakanlığının eğitimi yaygınlaştırması ve okuma-yazma seferberliği haberi kompartımandaki konuşmaların gündemini oluşturur. Konuşmalar çiftçinin eğitim görüp görmemesi üzerinde yoğunlaşır. Yazar, öğrenci ve şık giyimli beyefendi çiftçinin eğitim görmesinden yana iken; hoca, Çerkez ve muhtar ise bunu tehlike olarak görerek şiddetle karşı çıkarlar. Yolculuk ateşli tartışmalarla devam ederek yazarın Kalyüb'ta immesiyle sona erer.”

Öyküdeki kahramanlar Mısır toplumunun içinden özenle seçilmiş ve büyük ölçüde iyi çizilmiş karakterlerdir. Okuyucu karşısına ilk çıkan kahraman-anlatıcı yazardır. Kompartımanda geçen konuşmalarda yönlendirici rol oynar. Millî Eğitim Bakanlığının eğitimi yaygınlaştırmasından ve çiftçinin eğitilmesinden yanadır.

Trene ikinci yolcu olarak binen hoca, tembel, kılığına kıyafetine dik kat etmeyen, toplumsal görgü kurallarına uymayan bir kişi olarak tanıtılır. O da kompartımanda çıkan tartışmalarda kendisine göre bazı dinî dayanaklar da ileri sürerek çiftçinin eğitilmemesinden yanadır. Yazarın o dönemde Mısır'da gözlemlediği din adamlarının temsilcisidir.

Üçüncü yolcu yazarın dış görünüşünden öğrenci olduğunu tahmin ettiği gençtir. O da utangaç olmasına ve yaşının küçüklüğüne rağmen, yazara çiftçinin eğitilmesi konusunda destek verir. Öyküde genç neslin temsilcisidir.

Dördüncü yolcu temiz ve düzgün giyinmiş, kibirli kibirli yürüyen beyefendidir. Bu da yazara çiftçinin eğitilmesi konusunda destek verir. Öyküde Mısırlı aydının temsilcisidir.

Beşinci yolcu ten renginden Çerkez olduğu anlaşılan yaşlı bir adamdır. Çiftçinin eğitilmesi konusuna şiddetle karşı çıkan kompartımandaki grubun başını çeker. Öyküde toprak sahibi kişilerin temsilcisidir.

Altıncı yolcu dış görünüşünden güçlü ve cahil biri olduğu anlaşılan muhtardır. Çiftçinin eğitilmesi konusuna şiddetle karşı çıkan Çerkeze destek verir. Öyküde kırsal kesimdeki yöneticilerin temsilcisidir.

Bu şahıs kadrosuyla şekillenen öykü, kahraman-anlatıcı yazarın birinci tekil şahıs anlatımıyla (ben'li anlatım) başlayan şu cümleleriyle okuyucusuyla tanışır:

“Pırl pırl bir sabah, hüznölü kalbin karanlıklarını aydınlatıp, ihtiyara gençliğini geri veriyordu. Tatlı bir rüzgar gönülleri canlandırıp, ruhun kederini gideriyordu. Bahçede ağaçlar sağa sola yatarak âdeta sabahın gelişine dans ediyorlardı. İnsanlar, çalışma aşkı içlerinde depreşerek yolda yürüyorlardı. Ben ise üzgün bir hâlde pencereden tabiatın güzelliğini seyrediyor, kendi kendime üzüntümün sırrını sorguluyor; ancak bir sonuca varamıyordum.” (s.108)

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ

Bu cümlelerle durağan bir şekilde ve kahraman-anlatıcı yazarın iç dünyasında yaşadığı sıkıntıyla başlayan öykü, yazarın bu sıkıntısından kurtulmak için kasabaya gitmek üzere bindiği trenin kompartımanına gelen beş kişiyle hareketlenir. Konuşmalar Çerkezin şu cümleleriyle alevlenir ve tartışmaya dönüşür:

“Eğitimi yaygınlaştırmak ve okuma-yazma seferberliği yapmak istiyorlar ki çiftçi efendilerinin seviyesine ulaşsın. Büyük bir cinayet işlediklerinin farkında değiller.” (s.110)

Kahraman-anlatıcı yazarın “Eğitmeden daha faydalı bir tedavi mi var?” cümlesi tartışmanın büyümesine sebep olur. Böylece kompartımanında bulunan altı kişi kendisini ateşli bir tartışmanın içinde bulur. Çiftçinin eğitilmesine karşı olan Çerkez, kompartımanında hoca ve muhtarı yanına çekerken; yazar da öğrenciyi ve şık giyimli beyefendiyi yanına çeker. Bu şekilde bir anda oluşan iki farklı grup arasında sayı bakımından bir eşitlik söz konusudur. Bu da sosyal adalet açısından Mısır’ın geleceğinden ümitli olmanın sinyallerini verir gibidir.

Öyküde ana mekân Kalyûb’a giden bir trenin kompartımanıdır. Geçen zaman ise tam olarak belirlenememekle birlikte “Gence baktım, onun imtihanlarını bitirmiş, ailesi ve yakınlarıyla tatilini geçirmek üzere kasabasına dönen taşralı bir öğrenci olduğunu düşündüm.” (s.109) cümlesi yaz tatilinin başladığı bir dönemde olayların geçtiğine işaret etmektedir. Zaman zaman yazarın cümleler arasında serpiştirdiği bir süre (“huneyheten”, 109), biraz sonra (“ba’de kalîlin”, 109, 110) ve kısa bir süre (“kalîlin”, 110) gibi ifadeler konuşmalar arasında geçen zamanın belirlenmesi açısından okuyucuya bilgiler vermektedir.

Yazarın zaman zaman yaptığı kişi tasvirleri oldukça başarılıdır. Bunlara örnek olarak hocanın, beyefendinin, Çerkezin ve muhtarın şu tasvirleri verilebilir:

“İçeriye esmer tenli, uzun boylu, ince yapılı, gür sakallı ve sarıklı bir hoca girdi. Göz kapakları tembellikten kapanmaktaydı. Hâlâ uykusundan uyanmamış gibiydi. Hoca yakınımaya oturdu. Oturağın üzerine bağdaş kurmadan önce kırmızı ayakkabılarını çıkardı. Sonra küçük bir çocuğa örtü olabilecek kırmızı mendiliyle dudaklarını silerek üç kere yere tükürdü. Daha sonra cebinden yüz birlik tespihini çıkararak Allah’ın, peygamberin, sahabenin ve salih velilerin isimlerini tekrarlamaya başladı.” (s.108-109)

“Pırl pırl görünüşlü, şık giyimli bir beyefendi kompartımana girdi. Kibirli kibirli, turp ve acıbakla satıcılarından duyduğum şarkıyı söyleyerek yürüyordu.” (s.109)

“Altmışlarında, al yanaklı, parlak gözlü, teninin renginden aslen Çerkez olduğu anlaşılan bir yaşlı içeri girdi. Elinde eski püskü bir şemsiye tutuyordu. Fesinin kenarı kulaklarına dek iniyordu. Önüne oturdu ve yolcu dostlarının yüzlerini nereden gelip nereye gittiklerini sorarcasına süzüyordu.” (s.109)

“Trene iri yapılı, pala bıyıklı, basık burunlu, yüzünde çiçek hastalığı izleri taşıyan Kalyûb muhtarlarından biri bindi. Dış görünüşünden güçlü ve cahil biri olduğu anlaşılıyordu.” (s.110)

Öyküde diyaloglar da dahil olmak üzere efendî (“efendî”, 112), edepsiz (“edepsiz”, 112) ve brâfû (“bravo”, 112) kelimeleri dışında edebî Arapça (“el-Luġatu’l-Fushâ”) kullanılmıştır. Zaten Muhammed Teymûr; Tâhâ Hüseyin (1889-1973), İbrâhîm ‘Abdulkâdir el-Mâzinî (1890-1949), Necîb Mahfûz (1911-) gibi Mısırlı edebiyatçılar gibi edebî dil savunucularındandır²⁵.

Muhammed Teymûr bu öyküsüyle özelde Mısır ve genelde Arap edebiyatına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu öyküsü XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Mısır toplumunda yaşanan değişimi, eğitimin yaygınlaştırılması ve çiftçilerin eğitilmesi konusunda çeşitli toplumsal kesime mensup kişilerin görüşlerini yansıtmaya açısından gerçekçidir. Ayrıca bu alanda bir ilk olması bakımından öncü bir rol oynamış, Mısır’da ve Arap dünyasında yüzlerce öykü yazarının örnek aldığı bir eser olmuştur.

EK-ÖYKÜNÜN ÇEVİRİSİ:

TRENDE²⁶

Pırıl pırıl bir sabah, hüzünlü kalbin karanlıklarını aydınlatıp, ihtiyara gençliğini geri veriyordu. Tatlı bir rüzgar götülleri canlandırıp, ruhun kedelerini gideriyordu. Bahçede ağaçlar sağa sola yatarak âdetâ sabahın gelişine dans ediyorlardı. İnsanlar, çalışma aşkı içlerinde depreşerek yolda yürüyorlardı. Ben ise üzgün bir hâlde pencereden tabiatın güzelliğini seyrediyordum, kendi kendime üzüntümün sırrını sorguluyordum; ancak bir sonuca varamıyordum.

Musset’in²⁷ divanını alıp okumaya çalıştım; ama başaramadım. Onu masanın üzerine atarak bir koltuğa oturdum. Sanki zamanın pençeleri arasındaki bir avmışım gibi düşünceye daldım.

Bir müddet düşündür hâlde kaldım. Sonra ayağa kalktım, bastonumu aldım ve evden ayrıldım. Ayaklarımın beni nereye götürdüğünü bilmeden Bâbu’l-Hadîd²⁸ istasyonuna varıncaya dek yürüdüm. Orada bir süre düşünceye daldım. Sonra kendimi rahatlatmak için yolculuk yapmayı düşündüm. Bir bilet aldım ve bütün günümü orada geçirmek üzere kasabaya giden trene bindim.

Kompartımanlardan birinin cam kenarına oturdum. Orada benden başka kimse yoktu. Yerime oturur oturmaz gazete satıcısının kulaklarını çınlatan *Vâdi’n-Nil, el-Ehrâm, el-Mukattam* diyen sesini duydum. Gazetelerden birisini aldım. Tam okumaya niyetlendim ki kompartımanın kapısı açıldı, içe-

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ

riye esmer tenli, uzun boylu, ince yapılı, gür sakallı ve sarıklı bir hoca girdi. Göz kapakları tembellikten kapanmaktaydı. Hâlâ uykusundan uyanmamış gibiydi. Hoca yakınımaya oturdu. Oturağın üzerine bağdaş kurmadan önce kırmızı ayakkabılarını çıkardı. Sonra küçük bir çocuğa örtü olabilecek kırmızı mendiliyle dudaklarını silerek üç kere yere tükürdü. Daha sonra cebinden yüz birlik tespihini çıkararak Allah'ın, peygamberin, sahabenin ve salih velilerin isimlerini tekrarlamaya başladı. Bakışımı ondan çevirdiğimde, birden yanımda nereden girdiğini anlayamadığım bir genç gördüm. Herhâlde hocayı izleyişim gencin ne zaman girdiğini görmemi engellemiş olmalı.

Gence baktım, onun imtihanlarını bitirmiş, ailesi ve yakınlarıyla tatilini geçirmek üzere kasabasına dönen taşralı bir öğrenci olduğunu düşündüm. Gence baktım, o da bana baktı. Sonra çantasından halk hikâyeleri türünden bir kitap çıkardı. Gözünü benden ve hocadan ayırdıktan sonra okumaya koyuldu. Dördüncü bir yolcunun aramıza katılmasından önce trenin hareket etmesini dileyerek saate baktım. Tam o sırada pırıl pırıl görünüştü, şık giyimli bir beyefendi kompartımana girdi. Kibirli kibirli, turp ve acılıkla satıcılarından duyduğum türküyü söyleyerek yürüyordu. Beyefendi oturdu ve bize selam verdikten sonra bacak bacak üstüne atıp gülümsedi. Tanımadığımız bir insanın selamını aldığımız gibi selamı aldık.

Kompartımanı sessizlik kapladı. Öğrenci hikâyesini okuyor, hoca kendinden geçmiş bir hâlde tespihini çekiyor, beyefendi bir elbiselerine bir yolculara bakıyordu. Ben de beşinci bir yolcunun aramıza katılmasından önce trenin hareket etmesini bekleyerek *Vâdi'n-Nil* gazetesini okuyordum.

Sanki birisinin gelişini bekler gibi bir süre sessiz kaldık. Derken kapı açıldı ve altmışlarında, al yanaklı, parlak gözlü, teninin renginden aslen Çerkez olduğu anlaşılan bir yaşlı içeri girdi. Elinde eski püskü bir şemsiye tutuyordu. Fesinin kenarı kulaklarına dek iniyordu. Önüme oturdu ve yolcu dostlarının yüzlerini nereden gelip nereye gittiklerini sorarcasına süzüyordu. Sonra trenin kalkış düdüğünü duyduk. Biraz sonra tren içindekilerin gidecekleri yere doğru hareket etti.

Tren yola koyuldu. Sanki başımızda kuş varmış gibi bir kelime etmeden Şubrâ²⁹ istasyonuna yaklaşmaya kadar oturduk. Birden Çerkez bana gözlerini dikerek şu cümleleri söyledi:

-Yeni haberler var mı beyefendi?

Gazeteyi elimde tutarak:

-Bugünün haberlerinde Millî Eğitim Bakanlığının eğitimin yaygınlaştırılması ve okuma-yazma seferberliği haberi dışında dikkat çekici bir şey yok, dedim.

Adam sözümü tamamlamama fırsat vermeyip, izin almadan gazeteyi elimden kaptı ve gözüne ilk çarpan haberleri okumaya başladı. Yaptığı beni şaşırtmadı; çünkü ben Çerkezlerin sınırlarını herkesten daha iyi bilirim. Biraz sonra tren Şubrâ istasyonuna vardı. Trene iri yapılı, pala bıyıklı, basık burun-

lu, yüzünde çiçek hastalığı izleri taşıyan Kalyûbiyye³⁰ muhtarlarından biri bindi. Dış görünüşünden güçlü ve cahil biri olduğu anlaşılıyordu. Muhtar Fatiha sûresini okuduktan ve peygambere salavat getirdikten sonra yanıma oturdu. Sonra tren Kalyûb'a doğru yola koyuldu.

Çerkez, kısa bir süre gazete okumaya devamı etti. Sonra gazeteyi içinde bir ateş hissederek buruşturup yere attı ve:

-Eğitimi yaygınlaştırmak ve okuma-yazma seferberliği yapmak istiyorlar ki çiftçi efendilerinin seviyesine ulaşsın. Büyük bir cinayet işlediklerinin farkında değiller, dedi.

Gazeteyi yerden aldım ve dedim ki:

-Hangi cinayet?

-Sen henüz gençsin. Çiftçinin eğitimi için faydalı olan tedaviyi bilmezsin.

-Hangi tedaviyi kastediyorsun? Eğitimden daha faydalı bir tedavi mi var?

Çerkez kaşlarını çattı ve kızgın bir ses tonuyla:

-Başka bir tedavi var...

-Nedir o?

Hocayı uykusundan uyandıracak şekilde bağırarak:

-Kırbaç... Kırbaç hükümete maddî bir yük getirmez. Eğitimse çok para gerektirir. Unutma çiftçi ancak dayağa boyun eğer, çünkü beşikten mezara kadar dayağa alışkındır o.

Çerkez'e cevap vermek istedim. Ancak muhtar -Allah onu korusun-beni cevap verme zahmetinden kurtardı. Yapmacık bir tebessümle Çerkez'e:

-Doğru dedin beyim, doğru dedin. Köyde oturuyor olsaydım, bundan daha çoğunu derdin. Biz onları dizginleyip suç işlemelerine engel olmak için çok sıkıntı çekiyoruz.

Çerkez ona şüpheyle bakarak:

-Zatâliniz köyde mi oturuyor?

-Ben orada doğdum beyim.

-Maşallah.

Bu konuşma geçerken hoca horluyordu. Şık giyimli bey de bir elbiselerine, bir bize bakıyor ve gültüyordu. Öğrencinin ise yüzünde tiksinti vardı. Defalarca konuşmaya çalıştı, utancı ve yaşının küçüklüğü buna engel oldu.

Çerkez'in söylediklerine karşı sessiz kalamayarak ona:

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ

-Beyim, çiftçi de bizim gibi insandır. İnsanın insan olan kardeşine iyi davranmaması haramdır, dedim.

Sanki muhtar kendisine hitap etmişim gibi bana dönerek:

-Ben çiftçileri herkesten çok iyi bilirim. Bin kişilik bir yerde muhtar olmam benim için bir şereftir. Eğer çiftçilerin durumları üzerinde durmak istersen, sana cevap vereyim. Beyefendi çiftçi ancak dayaktan anlar. Bey haklıydı sözlerinde. Çerkez'i göstererek:

-“Sana, işin erbabından başkası haber veremez³¹.”

Öğrenci sinirden köpürüyordu. Sessiz kalmaya dayanamadı, titreyerek:

-Ey muhtar hazretleri! Çiftçi...

Muhtar sözünü keserek:

-Saygıdeğer beyefendi diye hitap et. Çünkü ben yirmi yıl önce ikinci dereceye yükseldim.

Öğrenci:

-Muhtar hazretleri, çiftçi dayakla emirlerinize boyun eğiyor. Çünkü siz onu bundan başkasına alıştırmadınız. Eğer onlara iyi davransaydınız, onun da sizinle omuz omuza ve size yardımcı olan bir kardeş olduğunu gördünüz; ama ne yazık ki siz ona kötü davrandınız. O da sizin kötülüklerinizden kurtulmak için size zarar vermeye yöneldi. Çiftçi olduğunuz hâlde çiftçi kardeşinize kötülük yapmanız beni çok şaşırtıyor.

Muhtar başını salladı ve Çerkez'e bakarak:

-İşte eğitimin sonuçları.

Çerkez:

-Uyudu, kalktı ve kendini kaymakam sandı.

Şık giyimli beyefendi kakhaha attı, alkışladı ve öğrenciyeye:

-Bravo efendi! Bravo! Bravo!

Çerkez avurtları şişmiş ve zor nefes alır bir hâlde ona baktı ve:

-Sen de kim oluyorsun?

-Şansın ve eğlencenin oğluyum.

Peşi peşine kakhahalar attı.

Çerkez'in dağarcığında söyleyecek bir şey kalmadı. Bir yere, bir hucaya ve bir de muhtarın ayakkabısına tükürerek bağırды:

-Edepsiz çiftçi!

Sonra sustu, oradakiler de sustu. Eğer muhtar hocaya dönerek şöyle demeseydi fırtına diniyordu:

-Sen en iyi hüküm verensin efendim. Bu sorun hakkında bize de bir hüküm ver.

Hoca kafasını salladı. Hafif öksürüp yere tükürerek:

-Allah (C.C.)'ın izniyle hüküm vereceğim sorun nedir?

-Çiftçi için eğitim mi yoksa dayak mı daha faydalıdır?

Hoca:

-Bismillâhirrahmânirrahîm, "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik³²." Peygamber (S.A.V.) "Alt tabakadan insanların çocuklarına ilim öğretmeyin" buyurdu.

Hoca miskinliğine döndü, şaşkın bir hâlde gözlerini yumdu. Öğrenci gülerek:

-Bu dediğin doğru değil. Fakirlerle zenginler arasında iyi ahlâklı insanlar olabileceği gibi düşük seviyeliler de vardır.

Hoca uykusundan uyanarak:

-Yazık! O anlaşılmaz dili öğrendiğiniz gün ahlâkınız bozuldu. Dininizin emirlerini unuttunuz. Bazılarınız gösterişe kapıldı, azdı, büyüklendi ve yaratanın varlığını inkar etti.

Çerkez ve muhtar "Helal olsun hoca" diye bağırdı. Çerkez:

-Çocuk babasıyla birlikte yemek yemeye korkardı. Bugün ise ona küfrediyor ve onu dövmeye kalkışıyor.

Muhtar:

-Çocuk halasının yüzünü görmezdi. Şimdi ise kardeşinin karısıyla bir arada oturuyor.

Tren Kalyûb³³ da durdu. Hepsine selam vererek ayrıldım. Kasabaya doğru yola koyuldum. Kulağımda yer eden konuşmaların uğultusunun çokluğundan yeşillikler arasında giden trenin sesini ve düdüğünü duyamaz oldum.

¹ el-Hizânetu't-Teymûriyye adıyla bilinen meşhur kütüphanesiyle tanınmış, Arap dili ve edebiyatı üzerine çok sayıda eserler vermiş Ahmed Teymûr Paşa (1871-1930)'nın öğrencisidir. Bkz. Fuat Günel, "Ahmet Teymur Paşa", *DİA*, II, 140-141. Halası Arapçanın yanı sıra Türkçe ve Farsçayı da iyi bilen devrin ünlü şair ve yazarı 'Â'îşe et-Teymûriyye (1840-1902)'dir. Bkz. Fuat Günel, "Â'îşe İsmet Teymur", *DİA*, II, 205-206. Ayrıca bkz. Yûsuf Nevfel, *el-Fennu'l-Kasasî Beyne Ciley Tâhâ Huseyn ve Necîb Mahfûz*, Kahire 1988, s.66; Yûsuf Es'ad Dâğîr, *Mesâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, Bey-

ARAP EDEBİYATINDA İLK MODERN KISA ÖYKÜ

rut 1983, II, 228-238; Bedrettin Aytaç, "Muhammed Teymûr ve 20. Y.Y. Mısır Edebiyatındaki Yeri", *Gündoğan Edebiyat*, S.9, Kış 1994, s.91.

² Tâhir Ahmed Mekki, *el-Kissatu 'l-Kasîra*, Kahire 1988, s.90.

³ J. Brugmann, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*. Leiden 1984, s.244.

⁴ Sa'îd Cevde es-Sehhâr, *Musavveru A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, Kahire ts., s.38.

⁵ Yûsuf Nevfel, *a.g.e.*, s.60.

⁶ Tâhir Ahmed Mekki, *a.g.e.*, s.90.

⁷ *Mâ Terâhu 'l-'Uyûn*, Muhammed Teymûr'un 7 Haziran 1917 tarihinden itibaren hikâyelerini yayınlamaya başladığı *es-Sufûr* gazetesindeki köşesinin adıdır. Bkz. Seyyid Hâmid en-Nessâc, *Tetavvuru Fenni'l-Kissati'l-Kasira fi Misr*, Kahire 1982, s.96; Ölümünden sonra bu adla yayınlanan kitabında bulunan yedi öykünün adı şöyledir: *fi'l-Kitâr*, 'Atfe ilâ Menzil Rakam 22, *Beytu'l-Kerem*, *Haşletu Tarab*, *Saffâratu'l-'Îd*, *Rabbî limen Halakte Hâza'n-Na'im*, *Kâne Tîfl fesâra Şâbb*.

⁸ Sa'îd Cevde es-Sehhâr, *a.g.e.*, s.38. Hayatı ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Kehhâle 'Umer Ridâ, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, Beyrut ts., s.233-234; Mahmûd Teymûr, *eş-Şahsiyyetu'l-'İşrûn*, Kahire ts., s.153-162; a.mlf., *Mu'ellesât Muhammed Teymûr*, *Vamîdu'r-Rûh*, Kahire 1971; Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1984, VI, 247-248; Lûsî Ya'kûb, *el-Ustratu't-Teymûriyye ve'l-Edebu'l-'Arabî*, Kahire 1993, s.61-92.

⁹ Hayatı ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Bedrettin Aytaç, *Mahmûd Teymûr'un Hikâyeleri ve Romanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1992.

¹⁰ Seyyid Hâmid en-Nessâc, *a.g.e.*, s.97.

¹¹ *a.e.*, s.100.

¹² Yahyâ Hakkî, *Fecru'l-Kissati'l-Misriyye*, Kahire 1987, s.63.

¹³ Mu'âviye Muhammed Nûr, "el-Kisas fi Misr", *es-Siyasetu'l-'Usbu'îyye*, S.200, 4 Ocak 1930, s.24'den naklen Seyyid Hâmid en-Nessâc, *a.g.e.*, s.106.

¹⁴ *a.e.*, s.106.

¹⁵ J. Brugmann, *a.g.e.*, s.245.

¹⁶ Yahyâ Hakkî, *a.g.e.*, s.62.

¹⁷ Sabrî Hafez, "The Modern Arabic Short Story", *Modern Arabic Literature* (Ed. M. M. Badawi), Cambridge 1992, s.281.

¹⁸ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı*, Ankara 1997, s.43.

¹⁹ Batıda kısa öykü 1835 yılında yayınlanan Nathaniel Hawthorne (1804-1864)'un *The Ambitious Guest* ("Hırslı Konuk") ve Edgar Allan Poe (1809-1849)'nun *Berenice* ("Berenice") adlı öyküleriyle başlar. Bkz. Sylvan Barnet ve diğ., *A Dictionnaire of Literary, Dramatic, and Cinematic Terms*, Boston 1971, s.100-101; Dean Cury, *Highlights of American Literature*, Washington 1981, s.119; Hasan Boynukara, "Hikâye ve Hikâye Kuramları", *Hece*, S.46/47 (Türk Öykücülüğü Özel Sayısı), Ekim-Kasım 2000, s.42.

²⁰ 'Azîze Muraydan, *el-Kissatu ve'r-Rivâye*, Şam 1980, s.19.

²¹ Hüseyin Yazıcı, *Çağdaş Arap Öyküleri*, İstanbul 1999, s.8; a.mlf., "Hikâye", *DİA*, XVII, 481.

- ²² Emrullah İşler, "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü; Mustafâ Lutfî el-Menfâlûtî", *Nüşa*, S.3, Güz 2001, s.72.
- ²³ Fî'l-Kitâr, ilk defa 7 Haziran 1917 tarihinde *es-Sufûr* gazetesinde yayınlandı. Bkz. 'Abbâs Hidr, *Muhammed Teymûr Hayâtuhu ve Edebuhu*, Kahire ts., s.72.
- ²⁴ Hüseyin Yazıcı, *Çağdaş Arap Öyküleri*, s.8; ayrıca bkz. Seyyid Hâmid en-Nessâc, "Havle Kadiyyeti'r-Riyâde fî'l-Kissati'l-Misriyyeti'l-Kasîra", *Buhûs ve Dirâsât Edebiyye*, Kahire 1978, s.33-50; Shmuel Moreh, "An Outline of The Development of Modern Arabic Literature" *Studies in Modern arabic Prose and Poetry*, Leiden 1988, s.82.
- ²⁵ Yûsuf Nevfel, *a.g.e.*, s.251-253.
- ²⁶ Tâhir Ahmed Mekki'nin *el-Kissatu'l-Kasîra* adlı kitabının 108-113. sayfaları arasındaki fî'l-Kitâr adlı öykünün Arapça aslından çevirisidir. Bu çeviri daha önce *Merdîven Sanat* dergisinde (S.18, Mart 2000, s.18-20) tarafımdan yayınlanan çevirinin yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.
- ²⁷ Alfred de Musset (1810-1857): Fransız şair, tiyatro yazarı ve romancı (Ç.N).
- ²⁸ Kahire tren garının adı (Ç.N.).
- ²⁹ Kahire dışında bir yerleşim merkezi (Ç.N).
- ³⁰ Kahire'nin kuzeyinde Mısır'ın eyaletlerinden birinin adı (Ç.N).
- ³¹ Fatır, 35/14.
- ³² Fetih, 48/1.
- ³³ Kahire'ye yaklaşık altmış kilometre uzaklıkta Kalyûbiyye eyaletinin başkentinin adı (Ç.N).